

ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾՆԷ ԸՍՏ ՓԻԼՈՆԻ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԶԻՆԻ ՌԻԱՅՈՂՆԵՐԸ

Ա

Փիլոն կոչումով իմաստասիրութեան ուսուցիչ մը եղած է, այլ Աստուածաշնչական Նիւթերու քարոզիչ մը: Ան իր գաղափարները յայտնած է ճառերու մէջ: Եւ որովհետեւ Փիլոն իմաստասիրութեան ուսուցիչ մը չէր կոչումով, արդի զինք ուսումնասիրողներէն ումանք, իր գրած գործերուն վրայ հիմնուելով, այն եզրակացութեան եկած են որ ան իմաստասէր մըն ալ չէր: Ներկայիս ալ, ինչպէս բոլորիս ծանօթ է, իմաստասէր մը ըլլալու համար մարդ պէտք է նախ օժտուած ըլլայ իմաստասիրական պատմութեան քաղց գրութիւնները յատկութեամբ իր աշակերտներուն ուսուցանելու կարողութեամբ և կարենայ լուծել ամենին խրթին իմաստասիրական խնդիրները ամենայն դիւրութեամբ և ապա ստանձնուած ըլլայ: Ոմանք Փիլոնի կու տան ընտրողական իմաստասէրի տիտղոսը: Բայց մեծանուն հեղինակութիւն մը կը դժուարանայ իրեն տալու այս կոչումը առանց յաւելիալ ճշգրտչումի, որովհետեւ ընտրողականութիւնը հին յունական իմաստասիրութեան մէջ յայտնի գրութեան մը անունն էր: «Փիլոնի ընտրողականութիւնը — կ'ըսէ Նոյն հեղինակը — թուականութիւն է քան իմաստասիրութիւն»⁽¹⁾: Բայց մինչ մենք կը մերժենք Փիլոնի պատուաւոր իմաստասէրի տիտղոսը տալ՝ պնդումով կերպով հասցնելու առանձնաշնորհումին հետ այն տարազին՝

(1) E. R. Dodds, «The Permenides of Plato and Origin of the Neoplatonic One»; The Classical Quarterly, 22 (1928), p. 132, N. I..

շատ աւելի քան քնազգիտականին եւ, հետեւաբար, որեւէ կապ չունին մեզ այստեղ հետաքրքրող Նիւթին հետ:

Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՍԻԿԱՅԵՍ
(Շարունակիչի՝ 5)

զոր հին յոյն իմաստասէրները կը հաղուէին, չենք կրնար սակայն մերժել իրեն աւելի համեստ տիտղոսը կրօնական իմաստասէրի: Այս կերպով Փիլոն առաջինն է երբ կը փորձէ Ս. Գրոց պատմութիւնները, օրէնքներն ու խրատները վերածել սերտօրէն ազուցուած մտածումի գրութեան մը, ծնունդ տալով այսպէս կոչուած «Ս. Գրական իմաստասիրութեան»՝ հակադրուած հեթանոս յոյն իմաստասիրութեան:

Այժմ վերլուծենք Փիլոնի Ս. Գրական իմաստասիրութիւնը իր էական տարրերուն մէջ, որպէսզի հետագային կարենանք տեսնել թէ՛ «Դրական» այս տարրերը կը գործածուէին արդի իմաստասիրութեան մէջ, մինչև ԺԷ. դար:

Փիլոնի իմաստասիրութեան սկզբնակէտը թուարկում մըն է և քննարկումը գտնական տեսութիւններու՝ որոնցմով մարդիկ հասած են և կամ պիտի կարենան հասնել Աստուծոյ ճանաչման:

Ան երեք տեսութիւններ կ'առաջադրէ: Ըստ ոմանց, կ'ըսէ ան, մարդիկ Աստուծոյ ճանաչման հասած են երեւակայութեամբ: Աստուծոյ հաւատալը, ըստ իրենց, կեղծ հաւատք մըն է, արդիւնքը մեր երեւակայութեան, այնպէս ինչպէս կը հաւատանք եղջերուաքաղի, յուշկապարիկի, հիդրայի և այլն:

Ինչպէս հաստատած է Փիլոն, Աստուծոյ հաւատքը, այս ձևով ըմբռնուած, յղացումն է իմաստուն օրէնսդրի մը, որպէսզի մեղմէ մարդոց ըմբոստ հոգիները և ներշնչէ անհամար, պատկառանք, երկիւղ և պարտադրանք օրէնքի հանդէպ: Փիլոն սոյն տեսութեան հեղինակին անունը չի յիշեր, բայց կրնանք նոյնացնել զայն՝ Քրիսթիանոս (Ն. դարու սկիզբը Ն. Ք.) Աթէնքի երեսուն բռնապետներու առաջնորդին հետ: Այս տեսակէտը, որ կրնայ ամփոփուիլ առածաւոր սաճմարտութեան մէջ թէ կրօնքը ժողովուրդներու ցնորքն է, վերաբարձուած է մեր ժամանակներուն այնքան ծա-

նոթ ասացուածքով թէ կրօնքը մարդերու ափիւնն է :

Ակզբունքով, եթէ ոչ նպատակով, այս տեսակէտը, այնքան ատեն որ զԱստուած պարզ Երբունում մը կը դարձնէ, կրնայ նախակարապետը սեպուիլ արդի կրօնական մարդկային գանազան տեսակէտներու, որոնք կը նոյնացնեն զԱստուած մարդու խեղճ զխտակցութեան, մարդկային դէպի խեղճ արժէքներու թուիլքովը և կամ միութեամբ խեղճ վախճաններու՝ որոնք կը մզեն մարդիկ ցանկութեան, գործունէութեան :

Փիլոն այս տեսակէտը կը մերժէ որպէս անաստուածութիւն⁽²⁾ :

Ըստ այլոց, կ'ընէ դարձեալ Փիլոն, Աստուած մարդկային բանականութեան գիւտն է : Ան մեր երևակայութեան յօրինած առասպելք է : Անիկա իրական գոյութիւն ունի մեր բանականութենէն դուրս և մենք կարող ենք դայն գտնել մեր բանականութեան ոյժով : Այդ նոյն Աստուածն է զորս գտաւ Պղատոն մեկնելով այն սկզբունքէն թէ տիեզերքը ձևաւորուած է անձն, յաւիտեական նիւթէն. բանականութենէն հարկադրուած, ընդունելով տիեզերքը ձևաւորող Ոյժին՝ Աստուծոյ գոյութիւնը : Այդ նոյն Աստուածն է դարձեալ զորս գտաւ Արիստոտել, մեկնելով այն սկզբունքէն թէ յաւիտեական տիեզերքը ի յաւիտենից շարժման մէջ է : Եւ դարձեալ բանականութեամբ հասաւ գոյութեանը անշարժ շարժիչին՝ Աստուծոյ : Այդ նոյն Աստուածն է նաև Ստոյկականներունը, որոնք տեսնելով տիեզերքի մէջ կարգ, գեղեցկութիւն և նպատակ, տրամաբանօրէն հարկադրուած հասան գոյութեանը Աստուծոյ, զորս ուրիշ անուններու կարգին կոչեցին Տիեզերքի Միտքը, Հոգին : Ակզբունքով, եթէ ոչ գործնապէս, այս տեսակէտը նախակարապետն է արդի կրօնական բանապաշտութեան բոլոր մեկնաբանութեանց : Ըլլայ ասիկա գոյացութիւն և կամ կեդրոնական Մոնաք. Հոգի և կամ քույր՝ գլխաւորութիւն. թանձրացեալ սկզբունք և կամ լինելութեան խարխալ :

Փիլոն չ'ուրանար թէ մարդը կրնայ որոշ

չափով մը հասնիլ Աստուծոյ ճանաչման՝ բանականութեամբ : Ան իր յունական իմաստասէրներու գնահատումին մէջ կը դատարարէ զանոնք որոնք Աստուծոյ կը հաւատան ուրիշներէ՝ որոնք կ'ուրանան զԱն և առաջնահերթն մէջ կը դասէ Պղատոնը, Արիստոտելը և Ստոյկականները : Ասով մէկտեղ, ան չ'ընդունիր թէ բանականութիւնը միակ միջոցն է Աստուծոյ ճանաչման և կը հաւատայ թէ բանականութիւնը կրնայ առաջնորդել զինքը Աստուծոյ իրական և ամբողջական ճանաչման :

Երբեք ուղի մը ունի Փիլոն Աստուծոյ ճանաչման համար. — Յայտնութիւնը :

Փիլոնի Երբունումով, Յայտնութիւնը կուրան կը նշանակէ :

Առաջին՝ Պատմական Յայտնութիւն, երբ Սինա Լեւրան վրայ Աստուած Յայտնուեցաւ մարդկութեան և տուաւ անոր Օրէնքը : Արդարեւ, Փիլոն ասով կ'ափնարէ իրեն ժամանակակից կարգ մը մարդոց՝ որոնք կ'ուրանային Աստուծային Յայտնութիւնը Ս. Կրքին : Փիլոն զանոնք կը նկատէ բազմաթիւ կրօնական կրօնքներ սիրող աշակերտներ (amateurs), որոնք բանականութեան միակ ատարձ հայթայթողը նմանաբանութիւնն է, որով անոնք կը դիտէին կարգ մը նմանութիւններ զանազան ժողովուրդներու հաւատքին և սովորութեանց միջև. ատէ՛ կը հետեցնէին անոնց միջև գոյութիւնը նմանութեան՝ բոլոր երևոյթներու միջև : Եւ այսպէս, որովհետեւ անոնք յունական դիցաբանութեան մէջ կը գտնէին առասպելական յայտնութիւնը մարդկայնակերպ աստուածներու և անոնցմէ հաստատուած օրէնքներու, նմանապէս առասպելական կը նկատէին Աստուծոյ երևումը Սինա Լեւրան վրայ և օրէնքներու առաջութիւնը : Փիլոն չի վիճաբանիր անոնց հետ, այլ պարզապէս կը մերժէ անոնց տեսակէտը իրրեւ ճարտարընութիւն⁽³⁾, և կը հաստատէ իր հաւատքը Յայտնութեան վրայ : Որովհետեւ Յայտնութիւնը հաւատքի խնդիր էր աւելի քան տրամաբանութեան, թէ և պարզապարար անկա կը փորձէ հաստատել իր հաւատքը Յայտնութեան վրայ պատճառաբանելով ներքաշխիւթիւնը իր ուսուց-

(1) Cf. My Philo, I., pp. 165 - 167.

(2) De Confusione Linguarum 2, 2.

ման և փրկարար ազգեցութիւնը անոնց վրայ՝ որոնք կը հետեւին անոր⁽⁴⁾։

Ս. Գիրքը, ըստ Փիլոսոֆի, եզական գիրք մըն է, հակառակ ուրիշ գիրքերու հետ իր ունեցած նմանութիւններուն։ Միւս բոլոր գիրքերը մարդկային ստեղծագործութիւնն են, հետեւարար իրենց պատմութիւնները կամ ուսուցումները կրնան ճիշդ կամ սխալ ըլլալ։ Սակայն Ս. Գիրքը Աստուածարու Յայտնութիւն մըն է և իր պատմութիւններն ու ուսուցումները ճիշդ են։ Իբրեւ իմաստասէր, անիկա փորձեց տրամաբանական յարակցութիւն մը հաստատել իր կրօնական Հաւատքին մէջ. հետեւարար աշխատեցաւ վերցնել երեութեան հակասութիւնը Անտիստեփան Աստուծոյ և Սիւսա Լիւրան վրայ Ինքզինքը Յայտնող Աստուծոյ միջև։ Յետին մանրամասնութեամբ անիկա կը բացատրէ մեզի թէ Յայտնութիւնը Սիւսա Լիւրան վրայ Փիլոսոֆ Յայտնութիւն մը չէր Աստուծոյ որ յետեւեցաւ բանորոգ և ձայնող։ Անոնք Փիլոսոֆ բառեր չէին ինչպէս ինք կ'ընէ, արտայայտուած սերբանով, լեզուով և սխալմանով⁽⁵⁾։ Արդարեւ, այս ամբողջը հրաշալի դէպք մըն էր, տարբեր՝ մարդկային սովորական յարակցութիւններէն։ Դէպքը պատահած էր իրապէս և պատմականօրէն, և զայն կարելի չէր միկնարանել որպէս երեւակայութիւն և կամ մեթոյի իբրեւ առասպել։

Երկրորդ՝ Յայտնութեան հաղորդակց կ'ըլլանք յաջորդականօրէն զարգացող փորձառութեամբ. շարունակական Յայտնութիւն մը՝ շնորհաւ ընտրեալ անհատներու՝ վկանի յայտնուած Օրէնքին։ Ան կը հաստատար թէ Յայտնութիւնը կատարեալ և վերջնական էր այնքան աստի որ Օրէնքը յաւիտեանական էր, և այս չէր նշանակեր վերջնականօրէն փակուած յայտնութիւն մը։ Անշուշտ անիկա վերջնական և կատարեալ էր, բայց, որպէս մարդուն հաղորդուած յայտնութիւն մը, անիկա պէտք է արտայայտութիւնը գտնէր մարդկային լեզուով, լեզուով մը՝ հարապատ մարդկային ընթացիկ մտայնութեան, որով իր ուսուցման

կատարելութիւնը յաճախ կը սքողուէր մարդկային լեզուի անկատարելութեան տակ։ Անոնք որոնց Օրէնքը յայտնուած էր և անոնք որոնք այդ Օրէնքին պէտք է հաւատային և անոր համաձայն պէտք է ապրէին, հարկադրուած կ'ըլլային այդ Օրէնքին ներքին իմաստը յայտնաբերել։ Այս փնտռութեամբ Ս. Գրական Յայտնութեան ներքին իմաստին, աշխարհի անկարելի կ'ըլլար ստանց աստուածային միջամտութեան։ Այս աստուածային միջամտութիւնն է որ հիմը կը գնէ նոր յայտնութեան մը, յաջորդական յայտնութեան մը և յայտնութեան մը որ արդիւնքն է մարդկային բանականութեան փնտռութեան։ Արդիւնքն է մարդկային ինչպէս Պաղեստինի Մովսէսական Ռաբբիները, կը հաւատար Մարգարէութեան փակումին՝ Հրէից Գրքին փակումով։ Սակայն այդ ամբողջական չէր, որովհետեւ մարգարէներու որոշ մէկ սերունդ մըն էր որ ներշնչուեցաւ գրելու Հրէից Գիրքը կազմող առանձին գիրքերը⁽⁶⁾։ Աստուածային ներշնչումը և Սուրբ Հոգիին ներգործութիւնը կը շարունակեն իրենց դերը իբրեւ գրքեանական աղբիւր մարդկային փորձառութեան, որով մարդը նոր ճշմարտութիւն չէ որ կը գտնէ, այլ իմաստը հին ճշմարտութիւններէն՝ որոնք անմեկնելի կը թան Յայտնութեան՝ յաւիտեանական թաւալքին մէջ պատմութեան։

Թրլոֆ. Վ. Ա. Գ.
Է. Ա. Ս. Պ.

H. A. WOLFSON
Harvard University

(Շարունակելի՝ 1)

(4) Cf. My Philosophy of the Church Fathers, I., p. 19.

(5) De Decalogo 9,32. f.

(6) Cf. Philo, II., pp. 52 f.